

РОДСТВОТО МЕЖДУ СВЕТЦИТЕ СПОРЕД ПОВЕРИЯТА НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ

THE KINSHIP BETWEEN SAINTS ACCORDING TO THE BELIEFS OF THE BALKAN PEOPLES

An especially mixed and varied palette of believes and images, presented two, three or more saints in the specific relationship, could be observed into the Weltansicht and folklore of Balkan people. The different configurations of kinship arise and determine on ancient mythological conceptions, related to the twins' myth and to the semantics of numbers. In this relations the number two (the number of duplicity and twins' myth) and the number three (the number of cosmic harmony and triuhy of God in Christianity) have a leading position in the process of formation of well-known configurations. The article examines in the brother-sister and wife-husband sacred duets (Peter and Paul; Anthony and Athanasius; Petka and Nedelya; Constantine and Helena; Georg and Marieta), as well as sacred triads and quartettes of brothers and sisters (Bavara, Sava and Nicholas; Peter, Anthony and Athanasius; Elijah, Panteley, Marina and Mary Magdalena). The kinship at the line of descent mother-son is only typical for Virgin Mary and the new born Jesus Christ.

Keywords: saints, kinship, holidays.

По време на дългогодишните ми занимания в областта на традиционната календарна празничност и на култовете към християнските светци в България и в по-широк сравнителен балкански и славянски план многократно се натъквах на една наистина особено пъстра и разнообразна палитра от вярвания и представи, представящи двама, трима или повече светци в точно определени родствени отношения. Богатството от варианти на роднински конфигурации в светителския пантеон впечатлява и много от тях съм описал в предишните си изследвания (Попов 1991; Попов 1996; Попов 2008). Иначе проблемът за родството между светците е поставян в по-широк теоретичен славистичен план (Толстая 2005: 385–390) и е интерпретиран в българската фолклористика с оглед на данните, които ни предоставят народните песни (Недин 1997: 85–115). Затова в следващите редове ще направя опит за систематизация на най-популярните комбинации от “преки родственици” сред светците, които, убеден съм, възникват и се обуславят върху древни митологични възгледи и представи, свързани с близначния мит и със семантиката на числата. А в това отношение двойката (цифрата на двойствеността и на близначния мит) и тройката

(цифрата на космическата хармония и на триединството на бога в християнски план) имат водещи позиции в процеса на формиране на познатите ни конфигурации.

Свещеният дует

Конфигурациите на “свещения дует” най-често се формират от двама братя, които могат да бъдат и близнаци; от две сестри; от брат и сестра или от съпругеска двойка. В народната традиция на българите съществуват трайни и дълго съхранени вярвания за здраво споени от системата на подобно родство двойки от светци. Фолклорните приказни и песенни сюжети ги описват най-често като близнаци или родни братя. Най-ярките примери в това отношение са двойките Димитър и Георги, Петър и Павел, Антоний и Атанас, Козма и Дамян. С по-тесен териториален обхват на разпространение се отличават двойката от “сестри” светици Петка и Неделя, както и братско-сестринската или съпругеска двойка Константин и Елена и Трифон и Богородица (в тракийските земи на Странджа, Сакар и Родопите). Близначната идея, залегнала в образа на голяма част от тях, проличава най-ярко и експресивно в две насоки. Светците са братя/сестри и по подобие на всички други “братско-сестрински” дуети и триади те олицетворяват тази идея. Защото по думите на Х. Бауман всеки митологичен сюжет за двама братя никога не може да бъде разглеждан и интерпретиран извън контекста на универсалния близначен мит (Baumann 1955: 341). Прави впечатление, че според фолклора на българите често зачеването и раждането на близнаци се отнася към митологичния сюжет за златната рибка. Според народна приказка от Разложко близначите Димитър и Георги, провъзгласени по-късно в резултат на своите подвизи за светци, са заченати вследствие на намесата на златната рибка (Попов 1991: 5). Друга приказка от Карловско представя светците Константин и Елена като съпругеска двойка, която дълго време била бездетна. С помощта пак на златната рибка, уловена във водите на р. Нил, Елена родила две момчета близнаци. Те също се прочули с подвизите си посредством битките, които водили със змейове и самодиви, с чумата, беса и други лоши болести (СБНУ 46: 341).

Интерес представлява обстоятелството, че народните названия на по-голямата част от тези дуети често обединяват ведно двете имена на светците и по този начин представят един като че ли двойствен по своята природа персонаж. В тази насока най-типични са примерите със съчетанията на имената на Козма и Дамян и на Петър и Павел, които са характерни за традицията на много славянски и балкански народи. В редица баилни формули народната лечителка се обръща към своите двама покровители в занаята с *Кузман-Дамян, ние баеме, и ти дай цяр и лек!* (СБНУ 3: 145–146; СБНУ 16–17: 264–265; Георгиев 1980: 25–26). Сред сърбите двойственият персонаж е назоваван *Кузман-Дамнян* или *Космадинул*; сред словенците *Козмиян*; сред руси и украинци *Кузьми-Демян*; сред румънците *Козмадин* или *Космандинул*. Съвсем аналогичен е случаят и с българските словосъчетания като *Еладин-Костадин* (сборно съчетание от имената на Констан-

тин и Елена); *Света Петка, хем Неделя*, почиващо на възгледа, че двете светици са сестри (в иконографската традиция те много често се изобразяват заедно (Божков 1984: 134); *Дошъл е Петър-Павел; Какъвто Петър, такъв и Павел*. Румънците наричат двамат братя Антоний и Атанас с общото название *Антанасие*, а за гърците двата празника в чест на светците Варвара и Никола са *Николоварвара* (Попов 2008: 23). А според преданието на българските алиани (шиитска секта, възникнала от религиозния орден на Али Бекташ през XIII в.) названието на техния голям празник *Хъдърлез* (съответстващ на християнския Гергьовден) се е получило от съчетаване на имената на двамата легендарни братя Хъзър и Елияс, които поели по подобие на близнаците Димитър и Георги да обиколят земното кълбо за една година, тръгвайки на червен и сив кон в двете противоположни световни посоки. Веднъж в годината – на Гергьовден, двамата братя се срещат край бреговете на р. Ефрат (Алианите 1991: 197).

Ако изходим от предложената от В. Зайковски класификация на “братско-сестринските” или “съпружеските” дуети от светци въз основа на тяхната функционална и семантична натовареност, можем да обособим две основни групи – дует от антагонисти и дует от съмишленици (Зайковски 1994). Прави впечатление, че двойките от братя/близнаци, сестри или съпрузи в повечето случаи са изградени върху принципа на противопоставянето – белег, отново типичен за всеки близначен мит. При братския дует св. Димитър – св. Георги първият светец е носител на отрицателния полюс, тъй като той е по-стар; има дълга бяла брада, от която се изсипват първите снежинки; той язди на червен кон; господар е на зимата и на вълците. Положителният полюс в дуета се заема от св. Георги. Той е млад и красив; язди на бял кон; господар е на лятото. В народните песни е обрисуван като *хубав, милен, зелен, цветен Георги*. Братята Петър и Павел са също антагонисти. Петър е носителят на положителното начало; той е по-младият, по-здравият, по-богатият, по-добрият, по-работливият. Павел е по-старият, по-болният, по-бедният, по-злият, по-мързеливият (срв. различните приказни мотиви в този план СБНУ 16-17: 34; Тановић 1927: 73). Ако някой работи на полето през неговия празник, светецът пуска огън и жупел от небето, предизвиква пожари, светкавици и гръмотевици, запалва снопите на жетварите.

До голяма степен антагонисти са и близнаците Антоний и Атанас. Първият е по-младият; той е по-умен, по-богат, той е майсторът в ковашкия еснаф. Атанас е по-възрастният, той е по-глупав, по-беден, и е калфа в ковачницата на “брат” си. “Братът и сестрата” или “съпрузите” Трифон и Богородица също са в ситуация на постоянно противопоставяне, което съвсем логично следва от разликата в техния пол. Според широко разпространения в земите на Тракия приказен сюжет св. Трифон – покровителят на лозарството и винарството, има “сестра” или “съпруга”. Това е самата Богородица. Легендата разказва, че в деня на своя празник – 1 февруари, светецът тръгнал рано при зори за зарязва своето лозе. Към обяд неговата “сестра”/ “съпруга” му донесла храна на лозето. Виждайки я отдалеко, той я обидил много

горчиво, наричайки я “копелана”/”кучка”, тъй като е родила Младенеца без мъжка намеса. За да си отмъсти за обидата, Божията майка го наказала да си отреже носа докато зарязва лозето. От тогава св. Трифон остава популярен в народното съзнание с прякорите *Зарезан* и *Чупия*.

При по-малката част от свещените дуети принципът на противопоставяне отсъства. Това е валидно за двамата братя или близнаци Козма и Дамян, известни в много случаи сред българите, македонците и сърбите като Светите Врачове поради лечителските си дарби. “Сестрите” Петка и Неделя също не водят спорове по-между си. Сърбите също почитат двете светици като “сестри” или като майка и дъщеря. Според отделни техни поверия св. Петка е майка на св. Неделя. Населението от Кратово отпраща молба към тях да ги предпази от бури, градушки и болести по децата и домашните животни (Раденковић 1996: 168-169). Част от сръбското и румъноговорящо влашко население по поречието на р. Тимок отбелязва с особена почит *Летния Архангеловден*, посветен в църковния православен календар на Архангел Гавраил (13 юли). Според тамошните вярвания Михаил и Гавраил са двама братя близнаци. Сърбите в района на Таково наричат деня им *Дерило* и *Гаврило* (Костић 1996: 57).

Бих искал да вметна, че роднинската конфигурация майка-дъщеря се среща много рядко в българската традиция. Такъв е случаят със св. Анна, която спорадично се осмисля като “майка” на светата Троица (Стоянов 1968: 135). Сред словенците празникът в чест на св. Анна Зимна (*Светица* – 8 декември) е познат често с народното название *Микулина сестрица* (Lang 1913: 88), което свидетелства пряко за братско-сестринската връзка между св. Никола и св. Анна.

В редките случаи, при които св. Георги има “сестра” с името *Ранополия*, почитана в деня след Гергьовден, между тях също не съществува вражда. Напротив, сестрата извежда брат си от хорото и му напомня, че трябва да обходи нивите и да ги полее с роса и дъжд, за да пораснат посевите (Маринов 1981: 621). Порядко в някои пловдивски села денят след Гергьовден е известен като *Гергюв брат*. “Братът” се осмисля като светец-пазач на полето и на посевите (Стаменова 1986: 272). А в празничния календар на балканските католици хървати и словенци в ролята на “сестра” на св. Георги влиза господарката на змиите св. Мариета, чието православно съответствие е св. Марина, почитана в южните български земи също като повелителка на влечугите. Религиозният култ към нея се появява най-рано в англосаксонска среда през VII в. Нейният официален празник в римокатолическия календар е на 20 юли. Легендите на словенците представят светицата като “сестра” на св. Георги. А изображенията ѝ в народното изкуство често напомнят на южнобългарските икони на св. Марина (предимно от Странджа), в които светицата е изобразена със змиеподобно демонично женско същество, оковано във вериги. И в католическата традиция св. Мариета/Маргарита Антиохийска най-често се изобразява със змей, червей или дявол в ръцете. Тя се почита като патрон на родилките и дойките, на девичите и безплодните жени (Wimmer, Melzer

1982: 542). Според едно предание на словенците всички змии, които живеели до 100 години, ставали много големи и дебели и трябвало да бъдат покорени. Св. Георги – най-изявеният змеборец и войн, поискал това да стори неговата сестра Мариета. Тя трябвало, яздейки на кон, да надвие змиите. Само че последната змия се закачила на конската опашка и се обесила на нея. Оттогава останала поговорката, че “св. Мариета змиите пасе и хората пред себе си пуща”. Според друга легенда св. *Юрий* (св. Георги) посъветвал сестра си за завърже девет пъти врата на змията със златния си пояс и да сложи кръст върху главата ѝ. В множество изображения на светицата в църковната живопис на словенците от XII–XIII в. тя е представена със змей в ръцете (Makarović 2006: 182). След като светицата сторила това, тя укротила всички змии по земята. Освен като змийска господарка, св. Мариета се почита и против гръмотевици, светкавици и пожари. Стопаните, които не спазват забраната за работа на нивите и отиват да събират сеното си, биват наказвани от светицата. Вярва се, че тя ще им пусне огнения змей, който държи окован в ръцете си. Ако на празника – гърми, лешниците ще са кухи. Ако вали дъжд, орехите ще са червиви (Möderndorfer 1948: 224; Kuret 1970, T.2: 219–220).

Необходимо е да се подчертае, че свещеният дуэт от майка и син е съхранен единствено в образите на Богородица и Младенеца. Този факт е отчетливо доказан въз основа на анализ на мотивите за родството между светците в българския песенен фолклор (Недин 1997: 107). Историческият факт за майката и сина (св. Елена и св. Константин) е твърде малко известен в народна среда, главно сред българските преселници от Странджа в Крим, които назовават светицата “майка Елена” (Георгиева 2003: 13). Както стана ясно, те се осмислят и почитат като брат и сестра, като съпрузи или като две сестри (*Костадинка и Еленка*).

Конфигурациите на родство между светците по линията на кумството/кръстничеството е типична в по-значителна степен за песенния фолклор на българите. Мотивът за Богородица, която кани светците да кръстят нейния син (Млада Бога) е особено разпространен в различни варианти. Тя отправя молбата си последователно към св. Никола, св. Петър, св. Васил и св. Илия, но никой от тях не дръзва да приеме ролята на кръстник, тъй като тя е отредена единствено на св. Иван, “който е кръстил небо и земя, гора и вода” (Недин 1997: 112–114). Затова св. Йоан Кръстител се почита повсеместно сред българите, сърбите и македонците като покровител на кумството и на побратимството.

Свещената триада и свещеният квартет:

Най-честите конфигурации на свещената триада се състоят от един брат и две сестри или от двама братя и една сестра. По-рядко се среща мотивът за тримата братя. В целия православен свят най-ярката изява на първия тип е триадата св. Никола и неговите две “сестри” или “слуги” Сава и Варвара. Тридневният празничен комплекс (4, 5 и 6 декември) се характеризира с най-различни народни поговорки от типа на: “Варвара вари, Сава пече, Никола яде”; “Варвара вари, Сава

принася, Никола яде”; “Варвара вари, Сава меси, Никола гости гощава”. Аналогични устойчиви словосъчетания, отнасящи се до трите последователни празника, битуват и сред останалите православни южнославянски народи: “Варварица вари, Савица хлади, Николица куса (док се не умуса)”; “Варварица вари, свети Сава лади, а Никола куси да се не омрси” (Неделковић 1990: 45; Босић 1996/ 27).

Особено разнообразни и богати митологични сюжети относно роднинските връзки между светците Никола, Варвара и Тодор битуват сред румънците. Легендата по този повод, записана в Трансилвания, е следната: “Едно време Господ сложил слънцето на небето, за да осветява земята. Но изминавайки всеки ден своя дълъг път и наблюдавайки нескончаемите крамоли на земните обитатели и злините, вършени от тях, то много се уморило и разочаровало. Затова решило да промени пътя си. Поискало да стигне до края на земята и там да си почине. Но тъй като това отклонение би довело до завършека на света и на живота поради липсата на топлина и светлина, Бог възложил на двамата си помощници *Никоара* (по-рядко *Микоара* = Никола) и *Тодер* (Тодор) непрестанно да следят слънчевия ход. Първият светец застанал на северната страна и следял действията на слънцето до полунощ, а вторият пазел южната страна до пладне. И двамата не разрешавали на слънцето да се отклонява от начертания от Бога път. Но един ден то сигурно ще успее да надхитри св. Никола, защото за разлика от своя събрат Тодор, той е много по-стар и не притежава неговите млади, здрави и буйни конници” (Magian 1994: 240; Pamfile 1997: 238). А тяхната “сестра” Варвара, наричана още в народна среда *Вървара*, *Барбара* или *Барбура*, според различните народни разкази се осмисля като “невеста на слънцето” или като “звезда, която пази месечината”. Християнизираниите версии на този легендарен сюжет представят светицата като “Христова невеста”. В една любопитна легенда от Буковина, базираща се частично върху агиографията на светицата, се разказва за красивата девойка Варвара. Тя била затворена в тъмница заради християнската си вяра от своя баща езичник. Била подложена на жестоки изпитания и денонощно се молела на Бога да я избави от страданието. Накрая той чул нейните горещи молби и спуснал от небесата струя слънчеви лъчи, които нежно галели лицето ѝ и я успокоявали. С тях тя успяла да се освободи от тъмницата и да полети към небесните палати на Бога, където срещнала своя жених Исус Христос. А според трета версия на преданието, политайки към небесата, Варвара се превръща в звезда, разположена в непосредствена близост до луната. Заедно с още две звезди, които ѝ са “сестри”, тя помага на небесното нощно светило да се движи по небосвода. Предпазва го и от набезите на Антихриста, който постоянно иска да похити луната и да предизвика вечен мрак на земята (Pamfile 1997: 235–236).

Друг интересен вариант на повествованието, записан пак от Т. Памфиле в Буковина, представя светците Никола и Варвара едновременно като брат и сестра и като съпрузи. “Когато Господ слязъл на земята за първи път, научил хората как да създават поколение. Първите родени деца той провъзгласил за светци. А това били св. Никола и св. Варвара. След тях, до края на годината, се родили и оста-

налите светии, които изпълнили календара със своите празници. Още след първата седмица от раждането си св. Никола израснал като много умно и послушно момче, което знаело да пише и чете. Щом поотраснал още, Бог му дал за съпруга св. Варвара и го направил учител на всички хора по земята. Но понеже Бог много обичал св. Никола, взел го при себе си на небето и на негово място изпратил друг учител. Това бил св. Павел” (Pamfile 1997: 99).

Не бива да пропуснем и още един любопитен факт с регионална специфика. В Североизточна България (в района на гр. Провадия) св. Никола има три “сестри”, поради което свещената триада преминава в квартет. В деня след Никулден се почита третата “сестра” на светеца – св. Елена. Тук тя е позната като най-малката и най-грозната “сестра” на светеца и се почита наред със своите “сестри” за здравето на децата. В нейния ден се изпълнява обичаят *Лелино здраве*, при който жените си раздават на някой кръстопът пити с мед, за да умилоствият *лелите* (болестите). Прави впечатление, че и сред румънците (в региона Мусчел) “сестрите” на св. Никола са също три. Триадата образуват Варвара, Сава и женската хипостаза на св. Игнат – *Ънатоаря* (Inrtoarea). Според местните вярвания трите “сестри са лакоми, грозни и чорлави старици”, които покровителстват най-страшните болести. Най-опасна е третата от тях, която се стреми да “погълне целия свят”. Затова в нейна чест се извършва кръвно жертвоприношение. Жертвата (прасе, кокошка, гъска) трябва да бъде винаги черна на цвят. По време на празника бременните невесты не похващат никаква работа, за да не бъдат наказани от злата светица (Атанасова 1994: 54–55).

Своеобразен свещен “братски” квартет образуват и светците пустиножителите Йоан Рилски, Гаврил Лесновски, Йоаким Осоговски и Прохор Пчински във фолклорната традиция на македонците (Михайловски 1991).

Мисля, че няма да прозвучи пресилено, ако определя св. Илия като онзи светец, който влиза в най-многобройни комбинации от братско-сестрински триади и квартали в традицията на различните балкански народи. Към най-разпространената от тях принадлежи огнено-небесната триада св. Илия – св. Марина – св. Пантелеймон, като последният светец, наричан често *Воден Пантелей*, се осмисля сред българи, сърби и румънци за най-малкия брат в конфигурацията. В Източна Сърбия и Македония св. *Панделия* или *Панделемон* е също най-малкият “брат” на св. Илия и Огнена Марина (Босић 1996: 361; Вражиновски 1999: 98). В нашите земи, разположени предимно на север от Балкана, с функцията на “сестра” на св. Илия са натоварени и други светици. Сред тях се нареждат св. Богородица, св. Елена, Мария Магдалена или *Магда*, и св. Анна Лятна. Много често те също носят определенията *Огнена* или *Опална*. В Средните Родопи, в района на Асеновград, същите прозвища са прикачени и към св. Неделя – *Огнена* или *Опална Неделя*, чийто календарен празник е на 7 юли. Там светицата се осмисля като “сестра” на св. Илия. Съществуват дори архивни източници, според които *Сръдлива Елена*, *Огнена Мария* или *Опална Анна* изместват напълно св. Марина от нейния

календарен годишен ден, заемайки мястото ѝ на патрон на третия ден от *Горешниците* (15-17 юли). Във Видинския регион се вярва, че гръмовержецът Илия има две сестри – това са *Опарена* Мария Магдалена и св. Марина. Очевидно, женският персонаж в свещената небесна триада е твърде подвижен и се влияе от особеностите на локалната култова традиция към светците. При посочените вече местни варианти на разпространения приказан сюжет, именно тези светици влизат в ролята на “сестри”, които се въздържат да кажат на своя брат Илия, кога се пада неговият календарен празник. И съвсем естествено те присвояват част от неговите соларни характеристики, вследствие на което започват да се почитат като господарки на градушката и на небесния огън.

Според народните представи на сърбите и черногорците св. Илия също си има сестра – това е *Огнена Мария* (17 юли). Сърбите в Шумадия я наричат *Блага Мария*. Тя никога не му казва, кога се пада неговият календарен ден, за да не причини той в радостта си потоп на земята. Според поверието от Косово Мария знае неговия празник, а Илия – нейния. Но двамата никога не издават тайната си един другиму, защото са толкова силни, че ако знаят празниците си, земята ще се “сгромоляса от гръм и мълнии”. Сърбите от Косово смятат още, че св. Илия има две “сестри” – Огнена Мария и Мария Магдалена (22 юли – Дебелковић 1907: 275-276). Спорадично втората му сестра се назовава *Магда*. В Южна Сърбия градоносните облаци се отпращат със следното баене: *Мари, Магдо, Магдалено/ събери си косите, събери облака/ и го отнеси в пуста гора/ където жита не никнат/ където деца не плачат/ където кози не бляят/ където свине не квичат/ където пилци не пият/ където агънца не бляят!* (Златановић 1994: 308–309). В други случаи светецът си има “брат” и “сестра”. Братът е *Св. Пантелея*, а Огнена Мария или св. Богородица им е сестра (Мијатовић 1907: 109; Неделковић 1990: 106-107, 174, 177; Костић 1996: 70; СМР: 330). По този начин в сръбската календарна традиция се оформя едно устойчиво ядро от *огнени светци*, към което принадлежат св. Илия, Огнена Мария/Марина, Блага Мария, св. Пантелей и св. Прокопий. Техните празници се смятат за *тежки*. Стопаните избягват всякаква работа на полето и вкъщи, за да предпазят посевите от град, буря и пожари. За сърбите е характерна народната пословица: “Огнена Мария пали, гръмовник Илия гърми, а Свети Пантелея светкавици пуска” (Босић 1996: 361).

Напълно аналогична е обредността, свързана с народните възгледи за четиримата светци, и сред влашкото население в източна сръбска зона и в Северозападна България, където св. Мария е известна с прозвището *Опърлия* (Костић 1975: 188; Маријановић 1996: 42). Прави впечатление, че в календарната практика и народната словесност на словенците Дева Мария също носи епитетите *Огненица* или *Главненица* (от “главня”). Но при тях те са отнесени към празника Благовещение (25 март), тъй като според народните представи на този ден “Мария изпраща небесен огън, който затопля земята и помага на посевите да растат” (Kuret 1970, T.1: 112).

Смятам, че в подобен контекст трябва да се интерпретира и споменаването на женски персонаж с името *Мария* в традиционните баилни формули на сърбите, прилагани при магическото лечение на ухапвания от змии. Според С. Костић образът на този “небесен” персонаж (баенето започва с обръщението “О, Марийо, от небесата...”) би могъл да визираща “сестрата” на св. Илия – Огнена Мария, или с по-голяма вероятност демоничната *Мария Самоудавницата*. Вярата в нея е силно разпространена сред сърбите в Косово, които мислят, че злосторният дух на удавницата се е вселил в градоносните черни облаци и причинява вихрушки, бури и наводнения. Ако стопаните я призват три пъти, изричайки името ѝ на глас, тя може да се смиле над тях и да разпръсне носещия градушка облак (Костић 1998: 83; СМР: 297). Когато гърми, жените в Черна Гора изнасят на двора софрата с една лъжица, малко хляб и едно яйце и се обръщат към небето с думите: “Марийо, удавнице, къде си?” Според техните представи “Мария ходи по облаци, защото се е удавила и на она свят няма място за нея” (Тројановић 1911: 146). Очевидно, християнизираният небесен женски персонаж с името Мария носи две основни функционални характеристики – на господарка на природните огнени стихии и на повелителка на змиите.

Както и при другите балкански народи, така и румънците вярват, че св. Илия има свой “брат”. Това е св. Пантелеймон-пътник, познат като *Линтилие*. В областта Олтения той се възприема като “по-малкия брат на св. Илия”. Назован е “пътник”, понеже празникът му маркира края на лятото и началото на есенното застудяване на времето. Тогава, според народната поговорка, “лятото се среща със зимата”. Освен това, най-горещите летни юлски дни, наричани от румънците *Опалници* или *Пърлии* (15-17 юли) също се осмислят като “сестри” на главния градушкар. Първият от тях е известен като *Чурика*, *Чурик* или *Кирик*. В резултат на възникналите въз основа на житийната литература народни предания за майката Юлия и нейния невръстен син Кирик (срв. Жития 1991: 332), денят се почита за здравето на сираците. Според легендата *Чурута* (Юлия) била убита от мъжа си – “зъл турчин и езичник, който се оженил за нея против волята ѝ, и искал да потурчи нейния син” (Ramfile 1997: 108). Третият ден е посветен на св. Марина. Денят след него поставя край и на т.нар. *Чирковии* (Circovii) или *Черквите* (*Черкуванията*) на *Марина*, които също имат продължителност от три дни. По своя митологичен и обреден замисъл те са аналогични на българските Горешници. В народните представи и във фолклора на румънците св. Марина е особено своенравна и капризна светица. Настроението ѝ е твърде променливо – тя е ту прекалено добра, ту доста сурова и отмъстителна. Затова в нейния ден жените и особено младите невести не бива да се захващат с никаква работа, защото в противен случай ще бъдат наказани. За населението в Олтения св. Марина е изявена градушкарка. Според местното поверие тя носи ледените зърна със себе си. Щом е разгневена, пуска гръмотевици върху конопените ниви на онези стопани, които не я тачат.

В йерархичната структура на свещените триади и квартети с участието на св. Илия водещо място заемат най-близките му родственици – неговите “сестри” и “брата”. Очевидно, “сестринската” роля в общия балкански митологичен модел се отрежда в най-голяма степен на св. Марина, позната с епитетите *Огнена*, *Опална*, *Пърлива*, *Главеница*. В по-редки случаи тя се измества от св. Богородица (*Блага Мария* у сърбите; *Подпалвачка на снопите* у гърците), св. Мария Магдалена, наричана в селищата на Македония и Южна Сърбия *Магда*, св. Елена и св. Неделя (*сръдлива Елена* и *опална Неделя* у българите и само св. Елена у гърците), св. Анна Лятна (*Анна-Фока* у румънците) или някакъв предхристиянски демоничен женски персонаж, принадлежащ към света на “нечистите” покойници (*Мария самоудавницата* – при сърбите и черногорците). Сред най-изявените “огнени” братя на светеца на първо място се нарежда св. Пантелеймон, следван от братята близнаци Петър и Павел, св. Прокопий и св. Вартоломей.

Прави особено пвпечатление, че някои от най-типичните близначни двойки от светци се стремят да образуват свещени триади в най-различни комбинации. Този факт е валиден в най-голяма степен за братята Антон и Атанас и Петър и Павел. В първия случай конфигурациите са от два основни типа. Първият тридневен празничен комплекс се състои от празниците Честни вериги на св. Петър, Антоновден и Атанасовден (16, 17 и 18 януари). Първият ден е наричан в западните български земи и в контактните с тях сръбски и румънски зони *св. Петрови вериги*, *Петър Вериган* или *Зимни св. Петър*, като светецът се смята за “брат” на останалите двама. Особено популярна е тази братска триада сред румънците, като при тях първият брат – *зимният св. Петър*, се почита като повелител на вълците. В други български краища, както и сред гърците (Ловкатоз 1985: 91) и номадите-каракачани на Балканите (Пимпирева 1998: 102) триадата се образува от тримата “брата” Антон, Атанас и Евтимий (20 януари). Последният светец се осмисля като най-малкия и най-грозен “брат” от тримата, заради което братята му “избягали от него на един ден разстояние”. Той е известен с названията *Тимньо*, *Тимей*, *Черньо*, *Черняй*. В южните български земи той се почита и в своята женска хипостаза и се осмисля като “сестра” на двамата светци. Познат е названията *света Чьорна* или *баба Черна*. Този женски персонаж се почита като покровител на някои тежки заболявания и в негова чест се жертва черна кокошка..

Нужно е да отбележи още, че в много народни песни, пресъздаващи мита за подялбата на света между светците, онези от тях, които Господ свиква при себе си, за да им раздаде съответните космически сфери (небето на св. Илия, райската градина на св. Петър; земята и водите на св. Никола; подземното царство на мъртвите на архангел Михаил) и господството над определени дейности (покровителството над стадата на св. Георги; управлението на зимните студове на св. Атанас; родовите и фамилни служби на св. Петка; починатено на неделния ден на св. Неделя) също се описват като братя и сестри. Ето и няколко примера в това отношение:

...Не ми се земя тресет
 ток ми били четири ангела:
 Първи ангел – свети Петър летен,
 втори ангел – свети Илия летни,
 трети ангел – свети Йован зимен,
 а четвърти – света Неделица,
 се карайе и се зговаряли,
 кой да вземе ключа от райови?
 Свети Петър – ключи от райови,
 Свети Илия – силни светкавици,
 Свети Йован – кумство, побратимство,
 Света Неделица – празник да празнува (Ястребов 1886: 87).

В друг вариант на мотива, записан в Царибродско, в делбата на света участват трима братя и три сестри. Братята са светците Илия, Никола и Архангел Михаил, които получават съответно господството над гръмотевиците, водите и мъртвите души. Сестрите са *Блажена Мария*, Неделя и Петка. Те получават ключовете, с които се “отключват” и “заклучват” всички земни и небесни блага:

...Заклучише се землю у дълбине,
 заключише небо у висине,
 заключише кише от небесе,
 заключише слънце на истока,
 за три годин киша не си пада.
 Па долете блажена Мария
 и с ню дойде и света Неделя,
 и с ню дойде и света Петка... (СБНУ 10: 24-25).

В сръбските народни песни с мотива за Огнена Мария, която иска да погуби град Троян заради беззаконието и сладострастието, царящи в него, като нейни “братя” фигурират почти винаги светците Петър, Илия, Никола и Георги (Петровић 2000 Т.1: 198). В македонска народна песен “райската софра на светците на върха на планината” е представена по следния начин: “Най-горе свети Никола/ до него свети Илия/ между ними сестра Мария/ со Ристо Бога на ръце” (Вражиновски 1999: 98).

Така най-общо изглеждат различните конфигурации на родство между светците в календарната традиция и частично в песенното фолклорно наследство на балканските народи. Очевиден е изводът, че в повечето коментирани случаи светците се осмислят и представят предимно в братско-сестрински отношения, по-рядко свещените дуети са изградени от съпрузи или от майка и син, като безспорно последният модел и характерен в най-значителна степен за Божията майка и Младенеца.

ЛИТЕРАТУРА

- Алианите 1991:** Българските алиани. Съст. Ив. Георгиева, С., 1991.
- Арнаудов 1971:** Арнаудов, М. Студии върху българските обреди и легенди. Т. 1, С., 1971.
- Атанасова 1994:** Атанасова, К. Обредната роля и значението на трапезата в коледните празници на българи и румънци. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. Т. 2, С., 1994, 48–78.
- Божков 1984:** Божков, Ат. Българската икона. С., 1984.
- Босић 1996:** Босић, М. Годишни обичаји срба у Војводини. Нови Сад. 1996.
- Вражиновски 1999:** Вражиновски, Т. Народна традиција, религија, култура. Скопије. 1999.
- Вълчинова 1989:** Вълчинова, Г. Между езичество и християнство: свети Трифон в българските народни представи. – Български фолклор, 1989, № 2, 15–25.
- Георгиев 1980:** Георгиев, М. Магическите лекувания в българската народна медицина. – Българска етнография, 1980, № 3, 25–26.
- Георгиева 2003:** Георгиева, Ив. Нестинарството в Крим. – Българска етнология, 2003, № 2–3, 9–26.
- Дебелковић 1907:** Дебелковић, Д. Обичаји народа српског на Косово Пољу. – Српски етнографически зборник, № 7, 171–332.
- Жития 1991:** Жития на светиите. С., 1991.
- Зайковский 1994:** Зайковский, В. Б. Народный календарь восточных славян. 1: Восприятие времени через персонифицированные праздники, объединенные в пары. – Этнографическое обозрение. 1994, кн. 4, 53–65.
- Зечевић 1993:** Зечевић, Сл. Нека веровања из традиције становништва приобалнах насеља Доњег Дунава. – Гласник етнографског музеја, (по-нагатак ГлЕМ), Београд, № 57, 257–373.
- Златановић 1994:** Златановић, М. Народне песме и басме Јужне Србије. Београд. 194.
- Костић 1978:** Костић, П. Годишни обичаји у околини Зајечара. – ГлЕМ, № 42, 339–441.
- Костић 1989:** Костић, П. Годишни обичаји. – ГлЕМ, № 52–53, 73–123.
- Костић 1993:** Костић, П. Годишни обичаји. – ГлЕМ, № 57, 227–256.
- Костић 1996:** Костић, П. Годишни обичаји у Драгачево, околини Чачка и Горњег Милановца. – ГлЕМ, № 60, 27–74.
- Маринов 1981:** Маринов, Д. Избрани произведения. Т. 1, С., 1981.
- Маријановић 1996:** Маријановић, М. Годишни обичаји у гастарбајтерском влашком селу Неготинске крајине. – В: Етно-културолошки зборник. Т. 2, Сврљиг, 41–45.
- Милошеска 2003:** Милошеска, Е. Традиционалната култура во општина Кривогаштани. Прилеп, 2003.
- Михайловски 1991:** Михайловски, Ј. Манастир Св. Јоаким Осоговски. Скопије. 1991.
- Мијатовић 1907:** Мијатовић, Ст. Обичаји народа српског у Левчу и Темнићу. – Српски етнографически зборник, 1907, № 7, 1–170.
- Неделковић 1991:** Неделковић, М. Годишни обичаји у срба. Београд. 1991.
- Недин 1997:** Недин, И. Български религиозно-легендарен епос. Християнският светец като герой в обредната песен. С., 1997.

Обрембски 2001: Обрембски, Ј. Фолклорни и етнографски материјали од Порече. Т. 1-2, Прилеп, 2001.

Петровић 2000: Петровић, Ср. Српска митологија. Т. 1-5, Београд.

Попов 1991: Попов, Р. Светци близнаци в българския народен календар. С., 1991.

Попов 1996: Попов, Р. Календарните превъплъщения на св. Елена. – Българска етнология. 1996, № 3, 71-79.

Попов 2008: Попов, Р. Светци и демони на Балканите (второ доल्पнено изд.). Пловдив, 2008.

Пимпирема 1998: Пимпирева, Ж. Каракачаните в България. С., 1998.

Раденковић 1996: Раденковић, Љ. Народна бајања код јужних словена. Београд, 1996.

Стаменова 1986: Стаменова, Ж.. Календарни празници и обичаи. – В: Пловдивски край. С., 1986.

Стоянов 1968: Стоянов, Р. Етнографско изследване на с. Окоп, Ямболско. Дипломна работа.

Тановић 1927: Тановић, Ст. Српски народни обичаји у Ћевђелијској кази. – Српски етнографически зборник, № 40, Београд, 1927.

Толстая 2005: Толстая, С.М. Семантическая модель родства в славянском народном календаре. – В: Полесский народный календарь. Москва, 2005.

Тројановић 1911: Тројановић, С. Главни српски жртвени обичјаи. – Српски етнографически зборник, № 17, Београд, 1911.

Шапкарев 1968: Шапкарев, К. Сборник от български народни умотворения. Т. 1, С., 1968.

Ястребов 1886: Ястребов, И. С. Обычаи и песни турецких сербов. С Петербург, 1886.

Baumann 1955: Baumann, H. Das doppelte Geschlecht. Berlin, 1955.

Kuret 1970: Kuret, N. Prazniino leto slovencev. Del 1 – Pomlad (1965), Del 2 – Poletje (1967), Del 3 – Jesen (1970), Del 4 – Zima (1970), Celje.

Lang 1913: Lang, M. Samobor. Narodni hivot i obiaaji. – ZbNТ, № 18, кн. 2.

Λουκατος 1985: Λουκατος, Διц. Σ. Συμπληρώματα του χειμόνα και της ανοιξησ. 1985, Αθηνα.

Marian 1994: Marian, S. F. Sărbătorile la Romăni. Vol. 1. București.

Möderndorfer 1948: Möderndorfer, V. Verovanja, uvere in obièaji Slovencev. T.2, Prazniki. Celje.

Pamfile 1997: Pamfile, T. Sărbătorile la romni. Studii etnografic. Bucureti.

Wimmer, Melzer 1982: Wimmer, O., H. Melzer. Lexikon der Namen und Heiligen. Innsbruck-Wien-München.

Съкращения:

СБНУ – Сборник за народни умотворения, София.

СМР – Српски митолошки речник. Београд, 1998.